PARADOX PROKLETÍ PŘÍRODNÍCH ZDROJŮ NA PŘÍKLADU VYBRANÝCH ZEMÍ LATINSKÉ AMERIKY

Petr Chalupa, Dana Hübelová

Abstract

The article discusses the colonization of the American continent and different specific economic, political and social development of North and South America. Colonization of North America took place in two forms. These were based on different approaches colonizers from the Iberian Peninsula and the British Isles. American geographers Jared Diamond and Shaun Miller (Nature, 25. 5. 2006, p. 411) analyzed the economic development on the continent since 1492 and in this context also focusing more influence, which since its inception applied in Latin America, the United States. Scientists use in their work interesting term "paradox resource curse". Its origins and consequences of the deal in his speech. It shows that Latin American countries originally its rich mineral wealth or a developed agricultural production at the expense of poorer developed countries of North America. The article mentioned specific examples.

Keywords: paradox curse of natural resources, minerals, colonization, Latin America, specific economic, political and social development

Úvod

V současnosti prochází Latinská Amerika - region planety Země, kde nejrychleji přibývá obyvatelstva - výraznou ekonomickou a zejména politickou proměnou. Někteří odborníci přirovnávají dynamickou současnost k době, kdy před dvěma stoletími začal boj za nezávislost na Španělsku a Portugalsku. Dnes se spíše jedná o vlastní využívání nemalých přírodních zdrojů, o způsoby přerodžďování národního důchodu a zajištění mezinárodní dělby práce bez politických bariér a omezování.

Předpoklady pro objevné plavby v době největších geografických objevů, byly vytvářeny již v předchozích staletích. Velký vliv měl obchod a touha ovládat dosud neobjevené země s nerostným a dalším přírodním bohatstvím a levnou pracovní silou. Klíčovou roli sehrála především vrstva obchodníků, silná zejména v hanzovních městech na severu Evropy a koncem 15. století v přístavech ve Španělsku a Portugalsku. Uvědomovala si význam dálkového obchodu, z něhož bohatla a současně měla dostatek prostředků pro tak riskantní investice, jakými byly zámořské objevy.

Cílem španělské expanze bylo získat co nejvíce bohatství ve formě drahých kovů. Metody k dosažení tohoto cíle sahaly od těžby až po drancování. Je třeba si

uvědomit, že před pěti stoletími španělská koloniální nadvláda s pomocí katolické církve odřízla obrovské území na západní polokouli na tři století od progresivnějších duchovních vlivů Evropy a kolonizace výrazně pozměnila demografickou strukturu Latinské Ameriky. Deportace sice na dlouhá období nepříznivě poznamenaly demografický vývoj v západní Africe, ale na druhé straně na americký kontinent přinesly prvky africké kultury a daly vznik obrovské škále různých míšenců. Zemědělská plantážní výroba a kácení vzácných dřevin v Americe, spolu s těžbou surovin a s jejich dopravou do Evropy a dovoz otroků z Afriky do Ameriky, představovaly v té době největší světové globální obchodní propojení. Původní předkolumbovské obyvatelstvo dosáhlo maxima růstu v 15. století, kdy počet obyvatel přesáhl počet lidí na počátku 20. století. V období příchodu Evropanů tvořilo obyvatelstvo asi pětinu světové populace. O sto let později vlivem ničivé kolonizace již jen tři procenta a v polovině 18. století pouhých 1,6 %.

Nejen zlato, stříbro, a další surovin z Nového světa, ale i miliony lidských životů, přispěly k vytvoření současného Bohatého Severu (Chalupa, Hübelová, 2007, s. 124).

Cílem příspěvku je prezentovat, že regionem, který byl, se všemi důsledky, integrován jako první do tehdejšího evropského systému světového hospodářství byla Karibská oblast ("Západní Indie"), následována dalšími částmi Ameriky. V důsledku se zásadně změnila hospodářská, sociální i etnická struktura a politický systém nejen oblastí Nového světa, ale i Evropy. Historie šíření systému světového hospodářství od jeho vzniku do jeho proniknutí do všech částí světa je historií kolonialismu.

Kolonialismus je ideologie založená na ustavení a udržování nadvlády suverénní mocnosti nad podřízenou společností, která je separována od vládnoucí moci. Typickými rysy kolonialismu jsou politická a právní dominance nad cizí společností, vztahy hospodářské a politické závislosti a vykořisťování a rasová a kulturní nerovnost. Kolonialismus je variantou imperialismu, který je chápán jako systém nerovných vztahů mezi státy, založený na principu dominance a podřízenosti a spojený se specifickou formou kapitalismu, pro niž je typický vznik monopolů a nadnárodních společností. Kolonialismus zahrnuje kolonizaci, tj. migraci lidí z imperiálního centra do kolonizované periferie. Jako forma územní expanze je kolonialismus neoddelitelně spojen s nerovnoměrným rozvojem globálního kapitalistického systému a s rozvojem mezinárodní dělby práce (Johnston et al., 1994, s. 75).

V článku je užita historická metoda, která spočívá v analýze klíčových faktů, které byly rozhodující pro kvalitativní změny hospodářského a sociálního vývoje modelového regionu Latinské Ameriky. Pro konkretizaci byla užita dostupná statistická data, která se vztahuje právě k vývojově zlomovým obdobím.

Američtí geografové Jared Diamond a Shaun Miller (Nature, 25. 5. 2006, s. 411) analyzovali ekonomický vývoj na tomto kontinentě od roku 1492 a v této souvislosti se též podrobněji věnovali vlivu, který od svého vzniku uplatňují

v Latinské Americe Spojené státy. Vědci užívají ve své práci zajímavý termín „*paradox prokletí přírodních zdrojů*“. V podstatě se jedná o to, že původně bohaté země se především v důsledku exploatace nerostných surovin dostaly v pořadí až na opačný konec zemí Latinské Ameriky. Dochází také k soustavnému rozevírání sociálních nůžek společnosti a k majetkové polarizaci obyvatelstva. Vznikem a důsledky tohoto jevu se zabýváme ve svém příspěvku. K tomu, abychom pochopili tuto záležitost, je třeba se vrátit do minulosti.

Historický vývoj

Hlavními jádry předhispánské civilizace a hlavními hospodářskými regiony Ameriky byly před příchodem Evropanů kultury Aztéků, Mayů a Inků. V roce 1492 u amerických břehů přistál Kolumbus a zahájil zcela novou epochu nejen amerických, ale i evropských dějin. Objevení Ameriky lze sice na jedné straně považovat za největší zeměpisný objev v lidských dějinách, ale na straně druhé došlo k zásahu do společenského vývoje celého kontinentu, který vedl ke vzniku zcela odlišné kvality hospodářského a kulturního života milionů obyvatel.

Kolumbus do Ameriky donesl následně nejen vyspělejší evropskou techniku, ale i rivalitu šlechty a její nezměrnou touhu po bohatství, titulech a moci. Nenasytnou tužbu po bohatství nedokázaly uspokojit ani obrovské pozemky, zlato a stříbro. Začal hon za bohatstvím nových území, při kterém Španělé více bořili, než kultivovali (Diamond, 2000, s. 328).

Dalším zlomovým bodem probíhající kolonizace Ameriky bylo dobytí města Tenochtitlánu Hernánem Cortésem v srpnu 1521, což znamenalo praktický konec středoamerické aztécké říše. Následoval rozvrat mayských městských států na Yukatánském poloostrově. Od roku 1535 bylo Mexiko součástí místokrálovství Nové Španělsko, které zaujímalo formálně celou Severní Ameriku.

Po čtyřech desetiletích od objevení Ameriky si obrovskou říši jihoamerických inků podmanil Francisco Pizarro. Území se stalo v roce 1543 součástí místokrálovství Peru, které zahrnovalo - kromě portugalské Brazílie - prakticky celé území tehdy poznané Jižní Ameriky.

Conquistadoři z Pyrenejského poloostrova svými meči, střelnými zbraněmi a zavlečenými nemocemi připravili o život miliony indiánských obyvatel. Násilná církevní christianizace poskytovala morální odůvodnění nelítostného drancování přírodního bohatství a zabírání půdy, včetně ničení vyspělé předkolumbovské kultury. Jen v dolech na stříbrnou rudu ve vysokohorském Potosí zemřelo několik milionů indiánů. Toto stříbro a další uloupené bohatství sloužilo španělským panovníkům a katolické církvi k následnému financování válek s muslimy a protestanty. Způsoby obracení domorodého obyvatelstva uctívajícího svoje bohy na katolickou víru není nic, čím by se ve své historii katolická církev mohla chlubit. Totéž lze říci o násilných migracích černých otroků do Ameriky (Chossudovsky, 1997, s. 12).

Ideje svobody a rovnosti, které vzešly z francouzské revoluce, měly odezvu i za oceánem. Zhruba před dvěma stoletími se objevily nejen první myšlenky o nezávislosti Nového světa na vzdálené Evropě, ale i úvahy o tom, že otroctví je skvrnou lidské civilizace.

Miguel Hidalgo, Augustin Iturbide, generál José de San Martí, Simon Bolívar a další kreolové se nechtěli smířit s politickou, společenskou a zejména s ekonomickou nadřazeností ústřední vlády v Madridu a zahájili boj za nezávislost. Postupným získáním suverenity zanikly sice bývalé španělské kolonie, ale na postavení černochů, indiánů a chudých mulatů a mesticů se příliš nezměnilo. Stále zůstávali na nejnižším stupni sociálně-ekonomického žebříčku. Bohatí statkáři stále preferovali - a dodnes mnohde upřednostňují - zachování konzervativních španělsko-katolických hodnot, které na venkově přežívají z koloniální doby. Politická a ekonomická nestabilita a násilí, které také vychází ze starých koloniálních kořenů, se staly průvodním jevem po další období a daly vznik četným násilným guerillovým hnutím (Chalupa, 2003, s. 210).

Španělsko, které v závěru 19. století vyklidilo obsazená území, svým vlivem záhy vystřídaly Spojené státy, které pro prosazení svých politických vlivů a pro své ekonomické cíle neváhaly často vojensky zasáhnout nebo podporovat četné diktátorské režimy (Putland, 2004).

Už 2. 12. 1823 ve svém poselství Kongresu James Monroe, prezident USA prohlásil, že území Latinské Ameriky patří do sféry zájmů Spojených států. Nikdo podle této doktríny nesmí ohrozit zájmy USA v této části světa a případná vojenská akce bude považována za hrožení míru a bezpečnosti USA a za manifestaci nepřátelského postoje.

V této souvislosti je třeba podotknout, že ministr zahraničí John Kerry v roce 2013 na konferenci Organizace amerických států oznámil konec takřka dvoustletého období, v němž se vztahy Spojených států k Latinské Americe řídily touto Monroeovou doktrínou. Během času ovšem došlo k velmi kreativní proměně definice toho, co bylo považováno za kolonizaci a zasahování, ale reakce v podobě intervence zůstala beze změny (podrobně uvádí: <http://blisty.cz/art/71064.html#sthash.Apbj8L5R.dpuf>).

Typy kolonizace

Kolonizace Ameriky probíhala ve dvou formách, které se vycházejí z odlišných přístupů kolonizátorů z Pyrenejského poloostrova a z Britských ostrovů.

V prvním typu kolonizace v zemích s početným původním obyvatelstvem, nerostnými zdroji a poměrně rozvinutou zemědělskou výrobou, byly místní populace kolonizátory využívány zejména jako pracovní síla k těžbě nerostů, např. v Mexiku, Peru anebo v Bolívii. Původní obyvatelstvo bylo ponecháno na místě a bylo nuceno pracovat jako bezzemci na polích latifundistů. V zemích s vhodnými

přírodními podmínkami pro plantážní zemědělství (zejména cukrová třtina, bavlník a káva), ale s menším počtem původního obyvatelstva, byli pro práci užívání dovážení otroci ze západní Afriky. Jako příklad poslouží Brazílie, Kuba, Haiti a Jamajka. Země prvního typu kolonizace byly ovládnuty nepočetnou elitní evropskou skupinou obyvatelstva, která sice tvořila méně než 25 % z celkového počtu, ale měla k dispozici represivní instituce a aparát zajišťující vykořisťování nepočetného domorodého obyvatelstva a velkého počtu dovezených otroků.

V důsledku kolonizace je v těchto zemích typický kontrast mezi vývojem v oblasti Středoamerické vysočiny (tzv. pevninské jádro) a Okrajovou zónou (nižiny). Můžeme říct, že v oblasti vysočin vznikl euro-indiánský region, který byl izolovaný, žilo se v haciendách, obživa probíhala formou samozásobitelství a nebyla tolik závislá na trhu. Při pobřeží pevniny a v ostrovní části vznikl region euro-afričský typický svojí expozicí k moři, k pěstováním cukrové třtiny a banánů, podporovaný zámořským kapitálem, ale závislý na trhu. Např. plantáže ve Střední Americe leží v tropických pobřežních nížinách, produkce je směřována na export a obvykle se týká jedné plodiny. Kapitál pochází ze zahraničí, zemědělská práce je výrazně sezónní, přičemž je plantáž výkonnější než hacienda.

U druhého typu kolonií - Kanada a USA - Diamond a Miller (2006, s. 409) užili označení „*Neoevropa*“. U těchto zemí bylo v koloniálních časech užívání původního obyvatelstva k těžbě nerostného bohatství poměrně výjimečnou záležitostí. Původního obyvatelstva bylo v těchto zemích méně, většinou to byly lovecké kočovné civilizace indiánů a inuitů. Ekonomický vývoj nedospěl do stádia, kdy bylo obyvatelstvo zemědělskou výrobou připoutáno k půdě a rozvinutá zemědělská výroba s nadprodukcí potravin by tak umožnila vznik městům. Zemědělství bylo na výrazně nižší úrovni ve srovnání se Střední a Jižní Amerikou. Z těchto důvodů zde chyběly centralizované říše a městské státní útvary. Původního obyvatelstva v Severní Americe výrazně ubylo v důsledku zavlečených nemocí a nucených migrací do vymezených rezervací. Příznivější klimatické podmínky a zejména dostatek půdy však vytvořily předpoklady pro evropské přistěhovalectví a počet Evropanů dosáhl 85 až 97 % populace.

Původní obyvatelstvo bylo postupně vytlačováno na západ Severní Ameriky. Celé kmeny nebo skupiny obyvatel, např. Cherokeeů, byly popouzeny proti sobě nebo jiným kmenům. Např. Cherokeesové proti Yamassům nebo Irokézové proti Huronům. Nebylo-li použito přímé násilí, nebyli-li původní obyvatelé prostě masakrováni, zabírala se jejich loviště, půda, dobytek a byly zničeny jejich vesnice a úroda, což vedlo k obrovské bídě, hladu a podvýživě. Toto následně zapříčiňovalo jejich vysokou úmrtnost. Indiány kmene Nez-Percé v Oregonu pronásledovaly americké vojenské jednotky na jejich téměř 1 600 km dlouhém útěku přes hory do Kanady tak dlouho, až se vysilení vzdali. Zesláblí indiáni byli deportováni do malarické rezervace v Oklahomě, kde většina zemřela. Seminolové na Floridě byli systematicky hubeni, zejména od roku 1819 za vlády prezidenta J. Monroea.

V 18. století, které je ve Starém světě považováno za osvícenecké, bylo vládou ve státě Massachusetts placeno za indiánský skalp 12 liber, aby se v roce 1722 cena zvedla až na 100 liber. V roce 1745 stanovily zákonem čtyři novoanglické státy odměnu za každý odevzdaný skalp - jako u lovu divoké škodné. V roce 1799 bylo srovnáno se zemí 11 vesnic Chicamauguů v údolí řeky Tennessee, v roce 1784 se muselo šest národů Irokézů ve Fort Stanwixu smluvně vzdát všech svých práv na severozápadní oblasti. Od roku 1790 probíhala pětiletá válka proti indiánům z Ohia, která natrvalo zlomila jejich odpor na severozápadním teritoriu. Na konci 18. století ratifikoval Senát průběžně smlouvy s Irokézy, Čerokézy a Creeky, aniž by se o jejich dodržování dále někdo staral. Kmeny Saků a Foxů, kteří náležejí k Alkonkinům, ztrácejí v roce 1804 přes 50 milionů akrů ve prospěch USA. V roce 1814 Creekové ztrácejí 75 % svého území a v roce 1817 indiáni v Ohio čtyři miliony akrů půdy. Expanzi bělochů byly v roce 1818 Čikavasové zbaveni svého území mezi Mississippi a severním Tennessee. Mezi roky 1825 až 1826 byly Creekové přinuceni k rezignaci na svou zemi v Georgii. Za vlády prezidenta A. Jacksona (1829-1837) bylo indiánům vnuceno 94 smluv. V roce 1830 podepisuje Jackson tzv. „*Indian Removal Act*“, který ho zmocňuje deportovat všechny indiány z východu USA na západ od Mississippi. Pomocí tohoto aktu z roku 1830 byla od indiánů očištěna oblast větší než střední Evropa. Mississippi se měla stát hranicí a území na západ od ní měly vytvořit obrovskou rezervaci pro původní obyvatele. Velká stáda bizonů, zlato a úrodná půda však vyvolala obrovskou expanzi bělochů na území na pravém břehu. Ze sta tisíc indiánů, kteří v polovině 18. století žili v Kalifornii, jich na konci století zůstalo jen patnáct tisíc. V letech 1861 až 1865 probíhala válka s Čejeny z kmene Arapaho, od roku 1862 do roku 1876 válka proti Siouxům a v letech 1871 až 1886 se bojovalo s Apači. Poslední indiánská válka skončila v září 1886 zajištěním apačského náčelníka Geronima, který po čtyři roky bojoval na území dnešní Arizony, Nového Mexika a Mexika s bělochy (Deschner, 2005, s. 247).

Důsledek paradoxu prokletí přírodních zdrojů

Důkazem, že latinskoamerické země původně bohaté svým nerostným bohatstvím anebo s rozvinutou zemědělskou výrobou chudnou na úkor rozvinutých zemí Severní Ameriky je možno uvést několik příkladů.

Důsledek paradoxu prokletí přírodních zdrojů se výrazně projevil např. v období 1970 až 1990 při naftovém boomu ve Venezuele a minerálním boomu v Peru, Bolívii a Mexiku. V těchto zemích - v nichž při růstu těžby surovin, které plynuly většinou do USA - spíše než k růstu HDP (*hrubý domácí produkt*) došlo ke stagnaci nebo až k jeho poklesu (HDP je peněžním vyjádřením celkové hodnoty statků a služeb nově vytvořených v daném období na určitém území; používá se pro stanovení výkonnosti ekonomiky.)

Výsledkem je, že v současnosti jsou USA a Kanada dvakrát tak bohaté než další nejbohatší země Ameriky (Barbados) a dokonce dvacetkrát bohatší než je nejchudší Haiti. Roční hodnota HDP/obyvatele, korigovaná na rozdíly v kupní síle jsou u USA 34 562 US dolarů, u Kanady 30 667, Barbadosu 15 720 a u Haiti jen 1 741 US dolarů (Chalupa, Hübelová, 2007, s. 79).

V pořadí zemí světa se USA dlouhodobě pohybují kolem sedmého místa, Kanada je na konci druhé desítky států a ze zemí Latinské Ameriky bychom Mexiko našli v páté desítce, Venezuelu v sedmé a Peru dokonce v deváté desítce.

Zajímavé výsledky přináší srovnání hodnot jejich HDI (*Human Development Index*) - indexu rozvoje lidských zdrojů, který v podstatě zahrnuje do ukazatele také statistickou pravděpodobnou délku života obyvatel, gramotnost, počet dětí zapsaných do škol a další podobné hodnoty. Tento ukazatel - i přes nedostatky, které jednak vyplývají z důvodu nepravidelného měření, možnosti nesprávného nahlášení dat a neúplného sběru dat ve státu a dále z toho, že chybí indikátory pro výpočet míry lidské svobody, přístupu k zdravotní péči a vzdělání - je běžně užívaný a odráží tak rozdíly ve využití HDP vzhledem k obyvatelstvu. Výsledkem je, že chudá Kuba má vysoký HDI nejen ve srovnání s nejchudším Haiti, ale i nejbohatšími USA.

Průmyslová výroba v tropických zemích klade značné nároky na klimatizaci provozů, což zvyšuje výrobní náklady. Také terénní morfologie, zalesnění území a nemožnost přístupu ke světovému oceánu limitují ekonomický rozvoj zemí, což je patrné např. v Bolívii a Paraguay, které navíc nemají větší splavné řeky. Náklady na pozemní dopravu, které jsou až sedmkrát vyšší než u námořní dopravy limitují také významně ekonomický rozvoj. Mezi geografickými faktory, které jsou spojeny s klimatem, je třeba zařadit také např. tropické nemoci a tomu odpovídající úroveň zdravotnictví. Stačí, porovnáme-li tropickou ostrovní Kubu s její úrovní zdravotnictví a nedaleké další ostrovní státy Střední Ameriky. Malárie a žlutá zimnice v minulosti výrazně omezovaly evropskou imigraci, a tím také ekonomické využití daných regionů, což se promítá do dnešních dnů.

Je pochopitelné, že dané fyzicko-geografické faktory sice působí, ale určující pro hospodářský rozvoj jsou faktory ekonomicko-politické. USA a Kanada leží většinou území v severním mírném klimatickém pásu. Latinskoamerický státy Chile (roční HDP/obyv. 10 274 US dolaru) a Argentina (roční HDP/obyv. 12 106 US dolaru) leží v obdobném jižním klimatickém pásu, mají tedy podobné přírodní podmínky, ale výrazně rozdílný HDP. O významu ekonomických faktorů dokládá také, že v Latinské Americe je produktivita tropického zemědělství stále nižší, než je tomu v mírných pásích. Jako příklad a důkaz tohoto tvrzení lze uvést hektarové výnosy původně tropické plodiny rýže, jejíž výnosy jsou v netropických regionech v USA, Kanadě, Argentině, Chile a Uruguay tři až desetkrát vyšší než je tomu v kterékoliv americké zemi ležící v tropech.

V důsledku působení uvedených přírodních a ekonomických faktorů došlo k obrácení bohatství např. v Bolívii, Peru, Guatemala a Mexiku. Haiti, v současnosti

nejchudší americký stát, ještě v roce 1750 byla nejbohatší americkou zemí. V té době se na opačné straně pomyslného hodnocení nacházela území současné Kanady a USA. Obrácení bohatství vytváří také překážky investicím a brání vytvoření příznivých podmínek pro kvalitu lidských zdrojů potřebných k rozvoji zemí.

Významnou roli pro americké státy sehrály také dané politické podmínky, což je možné ukázat na příkladu Kanady. Na začátku 19. století se začala zásadně měnit a rozvíjet struktura kanadské ekonomiky. Obchod s kožešinami ztrácel své dominantní postavení, stejně jako rybolov. Nahradila je těžba a vývoz dřeva. Kácení lesů navíc vytvářelo příznivé podmínky pro kultivaci půdy a pěstování obilí, zejména pšenice. Velkoobchod však měli v rukou především britští podnikatelé, Kanaďané se zabývali maloobchodem. Obchod se tak stal hlavním nástrojem koloniálního vykořisťování, protože britské zboží se v Kanadě prodávalo o 50 – 70 % draž než v mateřské zemi. Rozvoj tržních ekonomických vztahů vyvolaly hnutí za odstranění nadvlády úzké špičky vesměs britského velkokapitálu a přinutily Velkou Británii provést rozsáhlé změny ve struktuře kolonií. Zákon o Britské Severní Americe z 1. 7. 1867 spojil dosavadní nejvýznamnější kolonie Ontario, Quebec, Nové Skotsko a Nový Brunšvik do jednoho celku, nazvaného Kanadské Dominium. Nevznikl úplně nezávislý stát, ale Kanaďané získali poměrně velkou samostatnost ve vnitropolitických otázkách.

Železnice vedoucí většinou rovnoběžkovým směrem, umožnily osídlit i vzdálené prerie a oblasti Skalnatých hor. Indiáni byli zatlačeni na sever nebo do rezervací a jejich půda rozdělena přistěhovalcům. „Zlatá horečka“ přilákal osadníky i na daleký sever, do Yukonu. Začátek 20. století byl obdobím velkého rozvoje Kanady. Země se stala významnou světovou obilnicí, rozvinul se těžební i zpracovatelský průmysl a během 1. světové války především strojírenství. Průvodním jevem bylo pronikání zahraničního kapitálu, především z USA. Proto v roce 1931, kdy země získala na základě Westminsterského statutu plnou nezávislost, byla již Kanada ekonomicky pod silným vlivem USA a tento stav trvá dodnes.

Závěr

V koloniálním období se Evropa postupně stala dodavatelem hotových výrobků, provozovatel obchodu a místo konečné akumulace zisku.

Afrika byla zformována do pozice zdroje levné pracovní síly a Amerika se stala dodavatelem primárních surovin.

Akumulované bohatství vytvořilo v Evropě předpoklady pro rozvoj manufakturní výroby a později i pro nástup průmyslové revoluce. Kvalitativní přechod z agrární epochy do industriálního období zvýšil hodnotu kolonií jako dodavatelů levných surovin pro rozvíjející se průmysl mateřských zemí a jako odbytišť hotových výrobků. Kolonie se staly vhodnými regiony pro reinvestování zisku v podobě investic do důlních zařízení, plantážní produkce tržních plodin,

železnic či technické infrastruktury, jejichž výnosy přinášely investorům v zemích jádra další zisky.

Na základě výše uvedeného je patrné, že obě části Ameriky neprochází univerzální trajektorií vývoje, ale jsou rozvíjeny činností mnoha aktérů s různými představami o směru vývoje a s různou mocí prosadit svoje představy. Nerovnoměrný rozvoj amerického kontinentu je tak výsledkem nejen společenského vývoje, ale i politiky rozvoje, v níž se střetává více aktérů s různými cíli. V rámci koloniální struktury zaujaly latinskoamerické země místo dodavatelů surovin (s typickou regionální specializací – chilský ledek, peruánské guáno, argentinské a uruguayské maso, brazilská káva atd.), zatímco průmyslově vyspělé země Evropy a později i USA dodávaly zpracované zboží a investovaly kapitál, potřebný pro získávání a dopravu těchto surovin (Meyssan, 2000, s. 65).

Oba typy kolonialismu je nutno chápat jako projekt, který významně přispěl k prohloubení nerovností mezi místy a lidmi této části světa. Nerovnoměrný a kvalitativně odlišný rozvoj, není náhodným důsledkem univerzálního procesu vývoje, ale výsledkem praktických politik rozvoje. Současný stupeň nerovnoměrnosti mezi Severní a Jižní Amerikou (v geografickém i sociologickém smyslu) v rozložení zdrojů, moci, bohatství či příležitostí, je výsledkem minulého vývoje společnosti.

Kromě daných a prakticky neměnných přírodních podmínek a vlivem odlišného ekonomicko-politického vývoje v Severní Americe a zbytku kontinentu se liší hospodářský vývoj, produktivita práce a sociální podmínky obyvatel. Španělsko stále více v průběhu let upevňovalo centrální kontrolu nad svými koloniemi. Obchod mezi Amerikou a Evropou měl probíhat pouze přes šest přístavů a Španělsko, což vedlo k chronickému sporu mezi národními vládami a místními skupinami. Výsledkem popisované situace bylo, že ve 20. století se začala projevovat výrazná politická nestabilita v zemích Latinské Ameriky, kde ve všech státech došlo v průměru k 8,5 státním převratům. Toto se neprojevovalo v USA a Kanadě, kde Britové nechali svoje kolonie obchodovat prostřednictvím stovek přístavů.

První vlna dekolonizace proběhla ještě na závěr "*zemědělského kapitalismu*" (Taylor, 1993, s. 116) na konci 18. a počátkem 19. století a byla omezena na kolonie v Americe. Začala válkou za nezávislost USA, jejíž úspěch se stal (spolu s francouzskou revolucí) vzorem pro válku latinskoamerických kolonií za nezávislost. Ta v letech 1810 - 1826 přinesla politickou nezávislost americkým koloniím Španělska a Portugalska. Tato dekolonizace, probíhající v době britské hegemonie, usnadnila transformaci formálních kolonií upadajících mocností na neformální kolonie Velké Británie (Taylor, 1993, s. 116-117).

Myšlenky na občanskou rovnost však měly daleko více prostoru v koloniích Severní Ameriky, protože Španělsko a Portugalsko měly silné panovníky a nedemokratické vlády podporované katolickou církví, což se přeneslo do jejich středoamerických a jihoamerických kolonií, kde se vytvořily podmínky pro vznik výraznější sociální nerovnosti.

Dodnes je míra ekonomické nerovnosti - tzv. index GINI - což je číselná charakteristika, kterou je možno poměřit ekvivalenci rozložení bohatství a důchodů, v jednotlivých státech výrazně rozdílná, a to i mezi Severní a Jižní Amerikou (nula by znamenala dokonalou rovnost příjmů.)

V současnosti je výrazně hodnota nižší v USA a Kanadě než v zemích, které byly dříve španělskými koloniemi. 10 % nejbohatších obyvatel v USA a Kanadě má relativně nižší příjmy a spotřebu než je tomu u takové skupiny obyvatel v Latinské Americe. Dle údajů OECD má index GINI nejvyšší hodnotu v Chile (0,49) a v Mexiku (0,48).

Naděje na dožití, syntetický ukazatel úmrtnostních poměrů a často používaný ukazatel kvality života, byla v roce 1998 v rozvojových zemích Latinské Ameriky v průměru o 11 let (muži), resp. o 16 let (ženy) nižší než v úhrnu vyspělých zemí Kanady a USA. Se zvětšením měřítka se rozdíly ještě prohloubí. Dominance Severní Ameriky, ekonomická a politická, se svými důsledky projevuje prakticky ve všech zemích Latinské Ameriky hospodářskou a politickou kontrolou také prostřednictvím nadstátních sdružení a institucí nad hospodářstvím a společností. Nástroje této kontroly jsou různé, ale nejčastěji zahrnují přítomnost zahraničního průmyslového a finančního kapitálu. Politika Mezinárodního měnového fondu a Světové banky vedla v mnoha zemích k poklesu životní úrovně. Např. v Mexiku v roce 1982 klesly nominální mzdy na polovinu a ceny zboží vzrostly (Short, 1993, s. 29).

A co říci závěrem? Snad jen to, že stále silněji se ze zemí Chudého Jihu ozývají hlasy, vyzývající k vytvoření globálních politických mechanismů regulace nerovnoměrného rozvoje. Tato regulace by měla být založena na pozitivní diskriminaci rozvojových zemí se znevýhodněným nerovnoměrným vývojem.

V zemích Bohatého Severu se objevují tendence, které usilují o politiku, která by měla vycházet současně jak z altruistických snah splatit historický dluh vůči těmto zemím a jejím obyvatelům, tak ze snah vytvořit fungující systém a pragmatické nástroje, předcházející vzniku dalších diskrepancí a disparit.

Literatura

- DIAMOND, J. 2000. *Osudy lidských společností*. Praha: Columbus, 2000. 525 s.
- DIAMOND, J. – MILLER, S. 2006. *Paradox prokletí přírodních zdrojů*. Nature, 25. 5. 2006, 411 s.
- DESCHNER, K. 2005. *Moloch. O amerikanizaci světa*. Praha: Nakladatelství EPOCH, 2005. 329 s.
- CHALUPA, P. 2003. Los procesos dinámicos evolutivos y los recursos humanos en la República Checa. In *Revista educación y Pedagogía*. vol 14, pp. 195-213. Colombia: Univesrsidad de Antiquia.
- CHALUPA, P. – HÜBELOVÁ, D. 2007. *Současný fázový společenský posun a Česká republika*. Spisy PdF MU, sv. 108, MU, Brno, s. 236.

- CHOSSUDOVSKY, M. 1997. *The Globalisation of Poverty* – Impacts of IMF and World Bank Reforms. Third World Network, Penang, Malaysia.
- JOHNSTON, R. J. – GREGORY, D. – SMITH, D. M. eds. 1994. *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell.
- MEYSSAN, T. 2000. *L'Effroyable imposture*. Chatou: Carnot, 200. 232 p.
- PUTLAND, G. R. 2004. *American War*. New York: Axis Of Logic.
- SHORT, J. R. 1993. *An introduction to political geography*. London : Routledge.
- TAYLOR, P. J. 1993. *Political geography. World-economy, nation-state and locality*. Harlow: Longman. Dostupné na internete: <http://blisty.cz/art/71064.html#sthash.Apbj8L5R.dpuf>

PARADOX OF RESOURCE CURSE ON THE EXAMPLE OF SELECTED COUNTRIES OF LATIN AMERICA

Summary

Dominance of North America, economic and political, with its consequences reflected in virtually every country of Latin America's economic and political control also through supranational associations and institutions over the economy and society. Tools of this control are different, but most include the presence of foreign industrial and financial capital. Both parts of America have undergone universal trajectories of development, but the development of activities of many actors with different ideas about the direction of development and with various powers to enforce their ideas. It is understandable that the physical-geographic factors, namely acts but decisive for the economic development of the economic and political factors Uneven development of the Americas is the result not only of social development, but also development policy, which meets several actors with different objectives.

Within the colonial structure attracted by Latin American countries instead of suppliers of raw materials (with typical regional specialization - Chile saltpeter, Peruvian guano, Argentinean and Uruguayan meat, Brazilian coffee etc.), while the industrialized countries of Europe and later the US gave processed goods and invested capital needed acquisition and transport of these materials. The result is that Latin American countries originally its rich mineral wealth or a developed agricultural production loss in wealth at the expense of developed countries of North America.

Prof. PhDr. Petr Chalupa, CSc.

Katedra cestovního ruchu

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Tolstého 16, 58601 Jihlava

E-mail: petr.chalupa@vspj.cz

PhDr. Dana Hübelová, Ph.D.

Katedra demografie a aplikované statistiky

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií

Mendelova univerzita v Brně

Tř. gen. Píky 7, 602 00 Brno

E-mail: dana.hubelova@mendelu.cz